

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ГРОМАДЯНСТВА

Інститут громадянства є одним з базисних інститутів конституційного права та складає фундамент державного будівництва. Він має значний вплив на усі соціально-політичні аспекти життя держави і у багатьох випадках взагалі визначає їх. Проте інститут громадянства має дуалістичний характер: незважаючи на те, що він переважно відноситься до внутрішньодержавного права, сьогодні він все більше і більше набуває значення як інститут ще й міжнародного права. Це особливо актуально з огляду на світові тенденції взаємної інтеграції та глобалізації. Євроінтеграційні процеси, які відбуваються в Україні, актуалізують питання сучасного стану інституту громадянства та перспектив його подальшого розвитку під впливом глобалізаційних змін.

Слід зазначити, що протягом всієї історії розвитку держави і суспільства інститут громадянства характеризувався відносною стабільністю. Ще за часів античності у давньогрецьких полісах склалися і були нормативно врегульовані відносини громадянства. Аж до XX ст. залишались практично незмінними способи набуття громадянства за правом крові (*jus sanguinis*) і за правом ґрунту (*jus soli*). Ебзеев Б. С. зазначав, що античне громадянство є правовим становищем особи, що накладає на неї певні конкретно визначені обов'язки, за виконання яких вона наділяється певними привілеями [1, с. 49].

Надалі Велика французька буржуазна революція, яка подарувала французькому народу Декларацію прав людини і громадянина, створила новий прецедент. На підставі договірної теорії Руссо, згідно з якою людина як громадянин бере участь в здійсненні державної влади і як підданий підкоряється законам і вимогам держави [2, с. 162], було вперше зафіксовано наявність у громадянина прав, які кореспондують обов'язкам перед державою. Успішна реалізація зворотного зв'язку між особою та державою у передових країнах, а також розвиток науково-технічного прогресу, що забезпечив відносно високу мобільність населення, почав підмивати багатовіковий фундамент інституту громадянства.

Що ж таке громадянство сьогодні? Стаття 2 Європейської конвенції про громадянство встановлює, що «громадянство» означає правовий зв'язок між особою та державою без зазначення етнічного походження особи» [3, ст. 2]. В свою чергу українські вчені В. П. Колісник та Ю. Г. Барабаш розглядають громадянство як правовий зв'язок, причому «цей зв'язок проявляється у поширенні суверенної влади держави на дану особу» [4, с. 73].

Такий підхід є традиційним для правової доктрини України ще з радянських часів та в цілому вірним, але, на жаль, зовсім ігнорує еволюцію взаємовідносин людини та держави. У сьогоднішніх умовах встановити наявність «стійкого зв'язку» між особою та державою з кожним роком стає все складніше. Все частіше громадяни України (та інших держав) працюють за кордоном, стають резидентами інших країн, вступають у шлюб із іноземними громадянами, інвестують в іноземну економіку. Розвинуті західні держави, у першу чергу держави ЄС, дуже швидко визначили цю тенденцію та створили новий юридичний феномен — громадянство ЄС.

Поняття громадянства ЄС було введено Маастрихтським договором 1992 року, стаття 9 якого містить положення про те, що кожна особа, яка має громадянство держави-члена, є громадянином Союзу; громадянство Союзу доповнює, а не замінює національне громадянство [5, ст. 9]. Цей крок був зроблений керівництвом європейських держав з метою забезпечення найбільш сприятливих умов для пересування, життя, праці та реалізації соціальних потреб, у тому числі у галузі самоорганізації і місцевого самоврядування, оскільки громадянство ЄС дозволяє обирати та бути обраним на муніципальних виборах країн-членів. Проте необхідно відмітити і той факт, що обставини, в яких «народився» цей феномен, є мабуть винятковими та обумовлені компактністю союзу, близькістю культур та історичного шляху.

Інший підхід до проблеми вбачається у відмові від принципу монопатризму багатьма передовими державами (США, Австралія), що мало на меті забезпечення найбільш сприятливих умов для своїх громадян та осіб, які бажають отримати їх громадянство, але тісно пов'язані з третіми державами. До другої пол. XX ст. випадки біпатризму розглядалися здебільшого як негативне явище. Дійсно, розповсюдження цього явища зна-

чно ускладнює вирішення деяких питань щодо взаємодії громадянина та держави, виникають складнощі у сфері оподаткування, реєстрації активів громадянського стану, проходження військової служби, зайняття певних посад та здійснення певних видів діяльності. Проте сьогодні, як справедливо зазначає Боярс Ю. Р., «біпатризм являє собою досить розповсюджене в міжнародній практиці явище, яке існує об'єктивно незалежно від ставлення до нього тієї чи іншої держави» [6, с. 17]. З кожним роком збільшується кількість країн, що дозволяють отримувати подвійне громадянство, так, за останній час до них приєдналися Італія, Ізраїль, Фінляндія та Польща.

Позиція ж деяких країн щодо біпатризму звелася до проголошення принципу невизнання подвійного громадянства. Проте слід зазначити, що невизнання проблеми не вирішує її, і обов'язок держави у взаємодії із міжнародною спільнотою знайти вирішення проблем, пов'язаних зі статусом біпатридів. Слід зазначити, що вітчизняний законодавець вже намагався почати вирішувати це питання, наприклад, у законопроекті «Про внесення змін до Закону України «Про громадянство України» (щодо подвійного громадянства) (№ 2308 від 15.02.2013 р.), який було відхилено на підставі тлумачення ст. 4 Конституції України як такої, що забороняє мати громадянство іншої держави, з чим погоджуються не всі вчені-конституціоналісти. Проте у зв'язку з європейським вектором розвитку нашої держави та проведенням конституційної реформи є надія, що законодавець перестане ігнорувати проблему і почне вирішувати її у тісній взаємодії із міжнародним співтовариством.

Література

1. Эбзеев Б. С. Конституционные основы свободы личности в СССР [Текст] : учебник / под ред. проф. И. Е. Фарбера. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1982. — 137 с.
2. Руссо Ж. Ж. Об общественном договоре. Трактаты [Текст] : пер. с фр. — М.: КАНОН-пресс, 1998. — 416 с.
3. Європейська конвенція про громадянство [Електронний ресурс]: конвенція від 06.11.1997. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. — Назва з екрана.
4. Конституційне право України [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В. П. Колісника, Ю. Г. Барабаша. — Х. : Право, 2008. — 415 с.

5. Договір про Європейський Союз [Електронний ресурс] : Міжнародний договір від 07.02.1992. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. — Назва з екрана.
6. Боярс Ю. Р. Вопросы гражданства в международном праве [Текст] : монография / Ю. Р. Боярс. — М. : Международные отношения, 1986. — 160 с.